

TOLERANS UR ETT JÄMFÖRANDE PERSPEKTIV

Susanne Wallman Lundäsen

FORUM
FÖR
LEVANDE
HISTORIA

Produktion: Forum för levande historia, info@levandehistoria.se

Författare: Susanne Wallman Lundåsen

Omslagsbild: Wikimedia

ISBN: 978-91-86261-55-9

Form: Titti Matsson

Tryck: Edita Boberg 2016

Skriften finns även att ladda ner från www.levandehistoria.se

Tolerans ur ett jämförande perspektiv

Susanne Wallman Lundåsen

Inledning

I den allmänna debatten har det ibland ifrågasatts om det verkligen finns värderingar som är typiska för till exempel dem som bor i USA, Italien eller för den delen Sverige. Eller om värderingar är allmänmänskliga och återfinns i ungefär samma omfattning runt om i världen? Inom den empiriska samhällsvetenskapliga forskningen har frågan om i vilken utsträckning befolkningen i olika länder liknar eller skiljer sig åt utifrån grundläggande mänskliga värderingar ägnats stor uppmärksamhet. Med hjälp av stora och återkommande enkätundersökningar kan det konstateras att många grundläggande värderingar och attityder varierar mellan länder (se t.ex. Halman, Sieben & van Zundert, 2012; Inglehart & Welzel 2005; Welzel, 2013).

Tolerans framhålls som ett grundläggande värde i liberala demokratier. På ett övergripande plan förutsätts de styrande och de som

befinner sig i opposition tolerera varandra. I takt med en tilltagande globalisering har statsvetare debatterat huruvida den generella utvecklingen i världen går mot mer av intolerans eller mer av tolerans i takt med att kontakterna mellan människor med olika religiös eller etnisk bakgrund ökar (se t.ex. Huntington, 1993; Inglehart & Norris, 2003). Huntington (1993) argumenterade för att kontakter bidrar till ökade konflikter mellan grupper som inte tillhör samma kulturella sfär. Medan Inglehart och Norris (2003) pekade på att synen på jämlikhet mellan könen och tolerans mot exempelvis homosexuella är den avgörande vattendelaren snarare än synen på demokrati. Sverige lyfts i dessa sammanhang ofta fram som ett land med relativt toleranta attityder i jämförelse med de flesta andra länder i synen på olika grupper.

Tolerans är en hållning som därför har lyfts fram som betydelsefull i demokratiska samhällen eftersom tolerans anses bidra till att minska risken för att svåra och uppsplitande konflikter mellan olika grupper uppstår. Forskningen skiljer på olika typer av tolerans, dels tolerans som en abstrakt princip och dels tolerans som rör specifika situationer (Sniderman et al., 1989; Halman, Sieben & van Zundert, 2012). Tolerans ska i det här kapitlet förstås som ”en villighet att tolerera eller acceptera personer eller vissa grupper samt deras grundläggande värderingar och beteenden med avseende på samexistens (även om de [grundläggande värderingarna och beteendena] är helt annorlunda jämfört med ens egna)” (Kirchner, Freitag, & Rapp, 2011, s. 205). Den typ av tolerans som kommer att behandlas i detta kapitel rör främst den typ av tolerans som knyts till specifika situationer som att exempelvis inte vilja ha vissa grupper av människor som grannar.

I mer pluralistiska samhällen, där människor har olika bakgrund

och förhållningssätt, är kraven ofta större på att individer tillåter och kanske även bejakar skillnader i livsstil i samhället för att en fredlig samexistens ska vara möjlig. Samtidigt har forskare pekat på riskerna med att för mycket tolerans kan gränsa till likgiltighet inför andras situation (Halman, Sieben & van Zundert, 2012; Haidt, 2016). Syftet med detta kapitel är att beskriva variationen mellan olika länder vad gäller tolerans mot olika grupper.

Kapitlet är disponerat på följande sätt: Först en genomgång av moderniseringsteori och värderingar samt betydelsen av synen på de utsatta i samhället, och efter det en beskrivning av variation mellan olika OECD-länder med avseende på tolerans gentemot olika grupper. Sedan följer en genomgång av hur olika gruppers ställning gentemot varandra kan förklara negativa attityder, följt av en genomgång av variationen i syn på invandring mellan EU-länder. Kapitlet baseras på surveydata från undersökningarna World Values Survey (WVS) och European Values Study (EVS). Materialet kommer främst att presenteras deskriptivt i form av diagram. För att underlätta läsning och tolkning av dessa diagram har urvalet av länder starkt begränsats.

Modernisering och värderingar

Inom forskningen har en rad olika förklaringar förts fram till varför exempelvis tolerans respektive negativa attityder till andra grupper uppstår. En typ av förklaringar utgår från betydelsen av individuella faktorer och grundar sig främst i psykologisk forskning (se t.ex. Allport, 1954; Pettigrew, 1998; Pettigrew et. al., 2011). Utöver dessa förklaringar som tar sin utgångspunkt främst i psykologiska teorier finns även mer sociologiska förklaringar som bygger på grupper

relationer till varandra samt att faktorer i det omgivande samhället inverkar på de värderingar som uppstår.

Graden av modernisering, det vill säga övergången från jordbrukande småskaliga bondesamhällen till urbaniserade och mer storskaliga industrisamhällen har återkommande använts som en förklaring till varför värderingar varierar mellan länder och mellan olika tidsperioder. Redan tänkare som Marx, Durkheim och Weber lyfte fram betydelsen av modernisering för att förklara hur skillnader i värderingar uppstår. I mer samtida forskning har bland annat Ronald Inglehart och Christian Welzel (2005) fört fram betydelsen av graden av modernisering för att kunna förklara skillnader i värderingar mellan olika länder.

Inglehart (1998) betraktar värderingar på ett sätt som liknar Maslows behovstrappa. För Inglehart (1998) är de materiella betingelserna i ett land viktiga tillsammans med den fysiska tryggheten för att förstå skillnader i värderingar. Människor måste först, likt i Maslows behovstrappa, få sina grundläggande behov av näring och trygghet tillgodosedda innan andra behov kan tillfredsställas. Först när hotet om svält inte längre framstår som realistiskt för befolkningen, och den fysiska tryggheten är säkrad, kan andra behov växa fram. Med andra ord, om det materiella välståndet i ett land har uppnått en nivå där den övervägande delen av befolkningen, genom välfärdssystem och eget välstånd, inte längre uppfattar hungersnöd som ett realistiskt hot kan befolkningen enligt Inglehart och Welzel (2005) börja prioritera andra behov. Författarna argumenterar för att detta leder till mer fokus på viljan att kunna uttrycka sig själv. De kallar denna förskjutning för en postmateriell förskjutning där fokus går från prioritering av materiell trygghet till andra icke materiella

värden som yttrandefrihet. Graden av postmaterialism skulle enligt dessa forskare påverka en rad andra värderingar som till exempel en ökad tolerans gentemot olika grupper i samhället. Med prioritering av att få ge uttryck för egna åsikter kommer enligt dem även en ökad tolerans för andras uttryck (Inglehart, 1998; Inglehart & Welzel, 2005; Welzel, 2013).

För Inglehart (1998) är värderingar tämligen stabila över tid och förändras främst genom att de materiella villkoren för befolkningarna förändras. Värderingar i ett land förändras således genom att generationer som vuxit upp under bättre levnadsvillkor ersätter varandra (Inglehart, 1998; jfr. Pettersson, 1988). Inglehart och Welzel (2005) argumenterar inte för att de har en förklaringsmodell som helt kan förutsäga länders utveckling men att deras förklaringsmodell kan peka på den sannolika riktningen på förändringen. Det betyder inte heller att länderna med tiden per automatik rör sig i en postmateriell riktning utan att mindre trygga levnadsvillkor även kan resultera i att befolkningarnas värderingar rör sig i en mer materiell riktning.

Ett vanligt sätt att mäta postmateriella värderingar är genom att använda ett index bestående av frågor som mäter hur individer prioriterar vad som anses vara viktiga frågor för landet, nämligen: att upprätthålla ordningen i landet, ge människor mer att säga till om, bekämpa prisökningar och skydda yttrandefriheten. Exempel på postmateriella värderingar i ett land är när befolkningen föredrar att ge människor mer att säga till om samt att skydda yttrandefriheten framför att bekämpa prisökningar eller att upprätthålla ordningen i landet. Ju större andel i befolkningen som prioriterar dessa frågor framför att bekämpa prisökningar och upprätthålla ordningen i landet desto mer domineras landet av postmateriella värderingar

(Inglehart, 1998).

Sverige och övriga nordiska länder avviker i många analyser på flera olika värderingsdimensioner (Inglehart & Welzel, 2005; Pettersson 1988; Delhey & Newton, 2005; Trägårdh, et. al., 2013). Den svenska befolkningen framstår som en befolkning med en hög grad av postmaterialism vilket också speglas i att sekulära och individualistiska värderingar prioriteras högt. Det märks även i en hög grad av mellanmänsklig tillit (Delhey & Newton 2005; Trägårdh, et.al., 2013).

Betydelsen av synen på de utsatta

Ytterligare ett teoretiskt perspektiv som vill förklara skillnader i tolerans gentemot olika grupper är huruvida olika grupper uppfattas som att de själva har förvällat sin situation av relativ utsatthet eller om de uppfattas ha hamnat i utsatthet till följd av omständigheter som de själva inte kan råda över. Detta perspektiv har långa anor inom den samhällsvetenskapliga forskningen och även i den politiska debatten (se t.ex. Svedin, 2015, för en översikt). Tidigare forskning har bland annat visat på att uppfattningen om vilka som själva förvällat en utsatt ställning i samhället delvis kan förklaras av den bild som massmedierna bidrar till att skildra (Larsen, 2013). Larsen (2013) lyfter särskilt fram hur synen på utsatta grupper kan bidra till att påverka sammanhållningen hos befolkningen i ett land.

Sammanhållningen mellan olika grupper kan utmanas om de som är behövande identifieras med negativa stereotyper och att de själva på något sätt starkt bidragit till att försätta sig i en sådan situation att de behöver andras hjälp. I forskningen har en distinktion gjorts

mellan grupper som befolkningen uppfattar som "deserving poor" och "undeserving poor" (jfr. Katz, 1990). De utsatta som förtjänar att få samhällets hjälp (deserving poor) är ofta sådana grupper som utpekas som att de av olika skäl, främst fysiska, inte klarar av att försörja sig själva. Medan grupper som anses själva ha förorsakat sin situation genom sitt beteende betraktas som att de i lägre utsträckning förtjänar samhällets stöd.

Ur ett svenskt historiskt perspektiv har det i olika omgångar debatterats vilka i samhället som förtjänar respektive inte förtjänar solidaritet och omsorg från majoritetssamhället. När fattigdom blev en fråga som de sekulära offentliga institutionerna skulle hantera och ta över från Svenska kyrkans ansvar kom bland annat frågan om synen på vilka som förtjänar samhällets stöd att debatteras. Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet skedde på många platser runt om i Sverige en relativt snabb och påtaglig omvandling av lokalsamhällen med en inflyttning från landsbygden till städerna i takt med att landet industrialiserades (Svedin, 2015). I olika debattinlägg fördes idéer fram om olika gruppers natur och huruvida de utgjorde en fara för den allmänna ordningen eller inte och vilka grupper som ansågs som förbätterliga eller oförbätterliga. Det framgår tämligen tydligt i olika historiska studier att personer med missbruksproblem och som i allt väsentligt saknade sociala band som integrerade dem i det omgivande samhället framstod som mindre skyddsvärda och mer oförbätterliga till sin läggning (Ambjörnsson, 1993; Svedin, 2015). Gruppen som saknade sociala band till det omgivande samhället utgjordes framför allt av ensamstående vuxna, och särskilt ensamstående män utan fast förankring i lokalsamhället betraktades med stor skepsis (Svedin, 2015). Den arbetande och strävsamma personen som

strävar efter att inte ligga samhället till last framstod som den ideala samhällsmedborgaren i en svensk kontext. Andra historiska studier har betonat lutherdomens betydelse i Sverige vars två överordnade värden var dels lydnad gentemot världsliga och kyrkliga auktoriteter och dels förnöjsamhet med den egna ställningen i samhället. (Stjernquist, 1996, s. 44)

Personer med missbruksproblem har i olika omgångar betraktats som sjuka och mer skyddsvärda respektive som att de själva förvällat sina problem och därför är mindre skyddsvärda. Larsen (2013) argumenterar för att en ny grupp i form av unga invandarmän har framträtt under 2000-talet i svenska medier, och vars närvaro sannolikt har fortsatt att öka. De porträtteras enligt Larsen (2013) ofta som farliga och förknippade med brottslighet, som alienerade och som om deras problem i stor utsträckning är självförvällade.

En önskad granne som mått på tolerans

Ett sätt att mäta attityder till olika grupper har varit att fråga hur någon ställer sig till olika grupper i specifika situationer (Kirchner, Freitag & Rapp, 2011). Detta brukar betecknas som situationsspecifik tolerans. Denna typ av tolerans har mätts i undersökningar som World Values Survey (WVS) och European Values Study (EVS).

WVS och EVS riktas till ett slumpmässigt urval av befolkningen i varje land. Vanligen intervjuas 1000–2000 personer per land. Eftersom många frågor behålls mellan varje undersökningsomgång är det möjligt att kartlägga eventuella förändringar i värderingar hos befolkningen.¹ I WVS och EVS har ett antal frågor ställts i flera

1 Både WVS och EVS genomförs som tvärsnittundersökningar där nya urval av befolkningen dras varje undersökningsomgång. För mer information om urval och metod se

olika omgångar om vilka grupper som svarspersonerna inte vill ha som grannar. Faktoranalysen av svaren visar att toleransen till olika grupper inte tillhör en utan två separata dimensioner, dels en dimension som rör människor med annan etnicitet samt människor som är invandrade, dels en dimension som rör homosexualitet² och missbruk. Faktoranalys är en statistisk metod som används för att beskriva samvariationen mellan två eller fler variabler genom att mäta ett antal bakomliggande faktorer. Den ena dimensionen kan sägas röra det som kan uppfattas som syn på grupper utifrån beteende/läggning och den andra dimensionen rör människors ursprung.

I de följande avsnitten presenteras en beskrivning av hur invånarna i elva olika OECD-länder ställer sig till att föredra att inte ha dessa fem grupper som granne. Dessa elva länder har valts utifrån att de varit med i de tre senaste undersökningsomgångarna av WVS där dessa frågor har ställts, och det är därför även möjligt att redovisa eventuella förändringar över tid från 1994/98 till 2010/14. Redovisningen inleds med att presentera data från undersökningsomgången 2010–2014. Sedan redovisas hur attityderna till olika grupper har utvecklats över tid i olika länder. Först redovisas frågorna som rör förhållningssätt till människor utifrån deras ursprung och sedan redovisas frågorna som rör förhållningssätt till olika typer av beteende/läggning.

Trots att urvalet av länder som redovisats i figuren nedan är begränsat finns det en variation i graden av negativa attityder till olika grupper. I figur 1 går att se att Sverige i sammanhanget framstår som

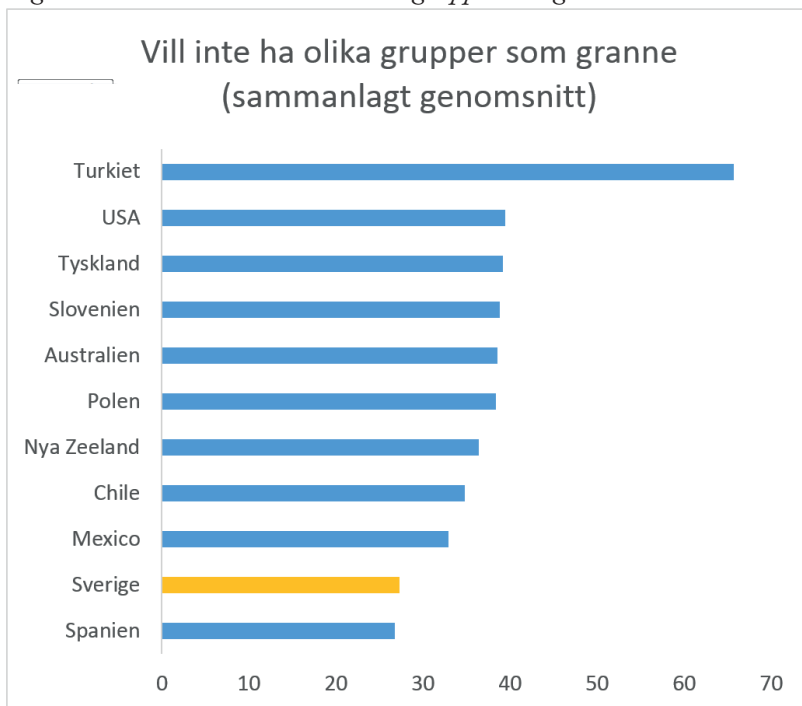
www.worldvaluessurvey.org respektive www.europeanvaluesstudy.eu.

2 Av utrymmesskäl redovisas inte faktoranalysen. Frågan som rör homosexualitet hör något sämre ihop med de två övriga frågorna som rör missbruk.

ett land där färre än genomsnittet hyser negativa attityder till olika grupper. Ytterligare är Spanien ett land där färre än genomsnittet hyser negativa attityder till andra grupper medan Turkiet däremot avviker från övriga länder i gruppen och framstår som det land där störst andel har negativa attityder till andra grupper.

Analyserna visar att personer med missbruksproblem är den grupp som genomgående störst andelar av befolkningarna inte vill vara granne med. I de flesta av de elva länderna, Turkiet utgör här ett undantag, är synen på att vara granne med någon som är homosexuell mer generös än gentemot en missbrukare. I Turkiet vill en marginellt större grupp inte ha homosexuella som granne jämfört med att ha en alkoholmissbrukare som granne. Turkiet avviker på det hela taget som landet med totalt sett minst öppenhet till att ha olika grupper som granne jämfört med de övriga länderna. Skillnaden är störst vad gäller synen på homosexuella där befolkningen i Turkiet har markant mer negativa attityder till homosexuella som grannar än övriga länder.

Figur 1. Andel som inte vill ha olika grupper som granne.

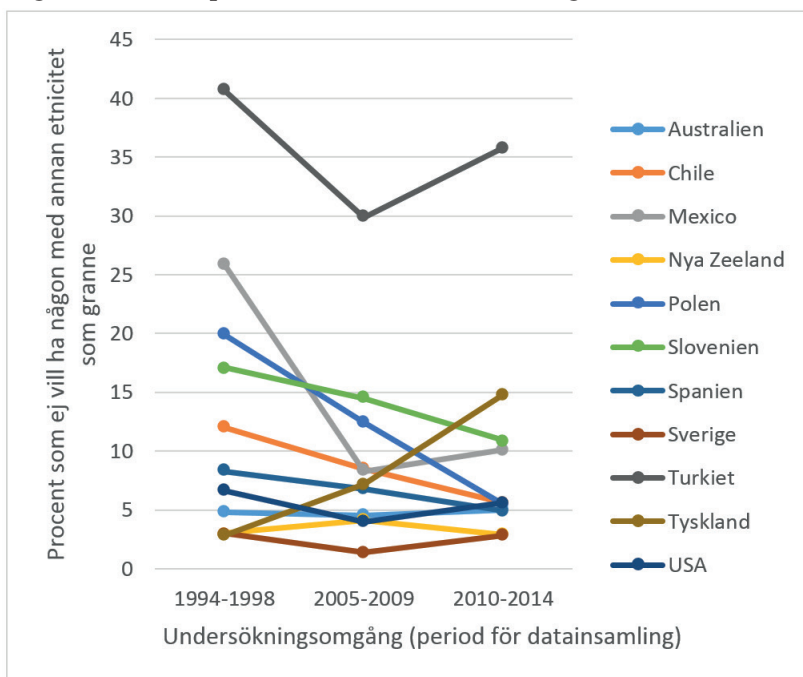

Förklaring: Data från WVS 2010/2014. Svaret på flera olika frågor har sammanställts och genomsnittet av frågorna som rör att inte vilja ha som granne: narkotikamissbrukare, alkoholmissbrukare, homosexuella, personer av annan etnicitet och invandrare/gästarbetare. Vikter för att kompensera för bortfall har använts i skattningarna av procentandelarna.

En annan fråga är i vilken utsträckning attityderna till olika grupper är stabila eller föränderliga över tid mellan länderna. Är dessa attityder i förändring på liknande det sätt som Inglehart och Welzel (2005) har beskrivit?

Den första dimensionen av tolerans i fråga om vilka personer som ej önskas som grannar rörde invandrare/gästarbetare och personer av annan etnicitet.

Figur 2. Vill ej ha personer av annan etnicitet som granne.

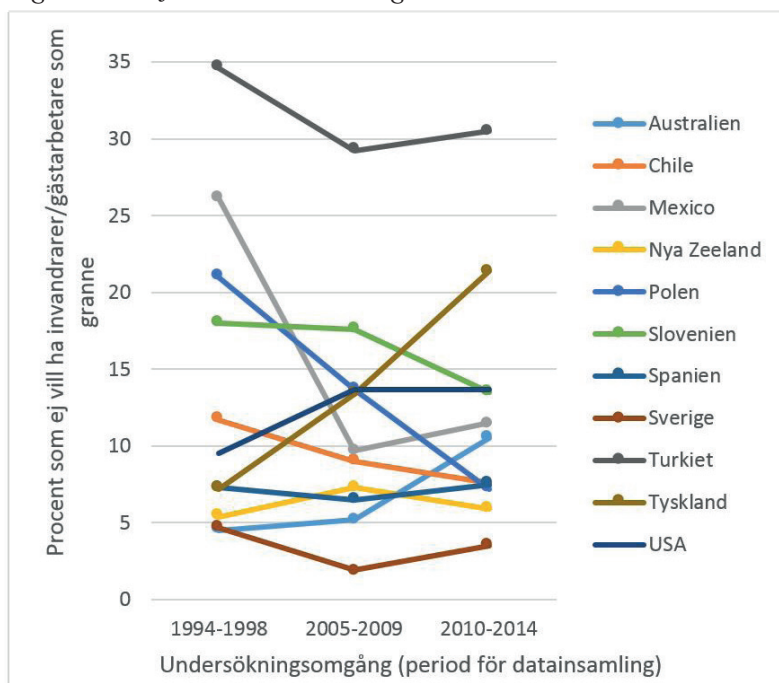

Förklaring: Data från WVS. Ett urval av OECD-länder som varit med i samtliga tre senaste undersökningsomgångar. Vikter har använts i skattningarna av andelarna

Figur 2 visar att trenden i de elva länderna går i flera olika riktningar vad gäller att inte vilja bo granne med personer med annan etnicitet. I Nya Zeeland och Sverige rör det sig om marginella för-

ändringar mellan de olika undersökningsomgångarna samt att det rör sig om en väldigt liten andel av de svarande i dessa två länder som uppger sig vara negativt inställda till att ha en person med annan etnicitet som granne. I länder som Polen, Slovenien och Chile är det en sjunkande andel av de svarande som inte vill ha någon med annan etnicitet som granne. I Tyskland har dock andelen som inte vill ha någon med annan etnicitet som granne en ökande trend.

Figur 3. Vill ej ha invandrare som granne

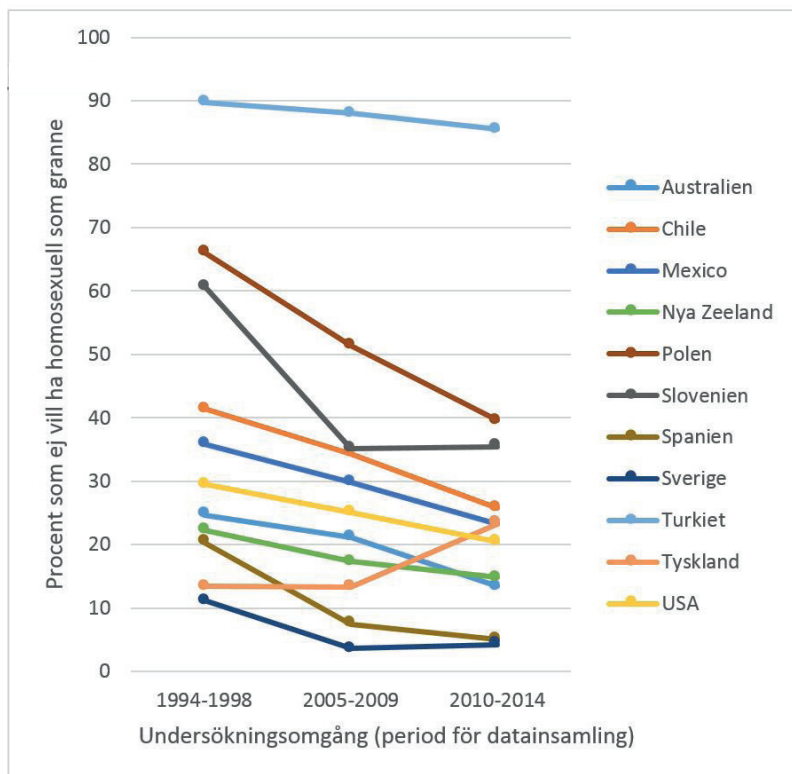
Förklaring: Data från WVS. Ett urval av OECD-länder som varit med i samtliga tre senaste undersökningsomgångar. Vikter har använts i skattningarna av andelarna.

Figur 3 visar på en liknande utveckling för attityderna till att ha en invandrare som granne som för attityderna till att ha en granne av annan etnicitet.

Sammanfattningsvis visar det på att det inte finns någon övergripande trend för förändringar över tid för dessa OECD-länder. Länder som mer nyligen blivit demokratiserade som Chile, Polen och Slovenien visar på en trend mot att befolkningarna blivit mindre negativa till att ha en invandrad person som granne. Medan mer mogna demokratiers befolkningar som Australien och Tyskland visar på en motsatt trend. Här går trenden särskilt i Tyskland mot en minskad tolerans mot invandrare och personer med en annan etnicitet.

Den andra dimensionen av tolerans rörde tolerans gentemot grupper utifrån deras läggning eller beteende. Inledningsvis redovisas synen på homosexuella.

Figur 4. Vill ej ha homosexuell som granne, förändring över tid

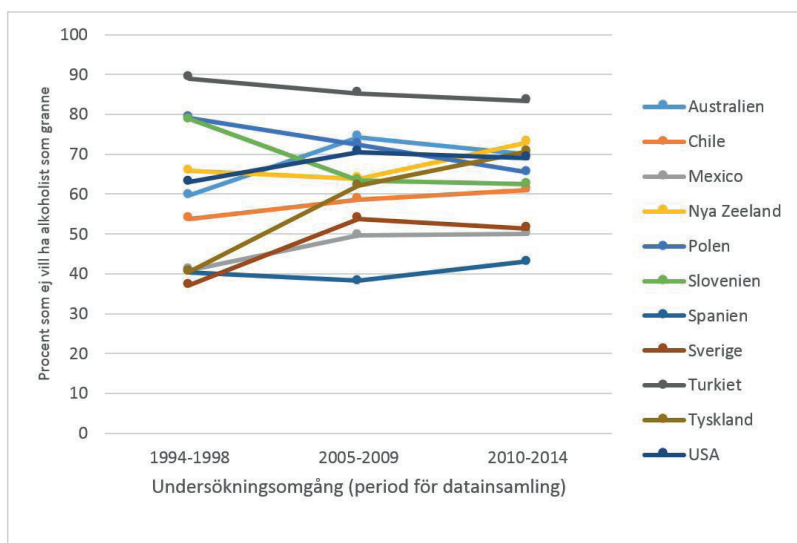

Förklaring: Data från WVS. Ett urval av OECD-länder som varit med i samtliga tre senaste undersökningsomgångar. Vikter för att kompensera för bortfall har använts i skattningarna av andelarna.

I figur 4 finns en tydlig trend av en sjunkande andel i befolkningarna i dessa OECD-länder som inte önskar ha homosexuella som grannar, vilket pekar på en ökande tolerans för homosexuella. Denna utveckling är i linje med vad Inglehart och Welzel (Inglehart, 1988,

Inglehart & Welzel, 2005; Welzel, 2013) har pekat ut som en trend mot mer postmateriella värderingar där acceptans av homosexualitet ökar i takt med att samhällena blir mer postmateriella. Det land som i stort motsäger denna trend är främst Tyskland.

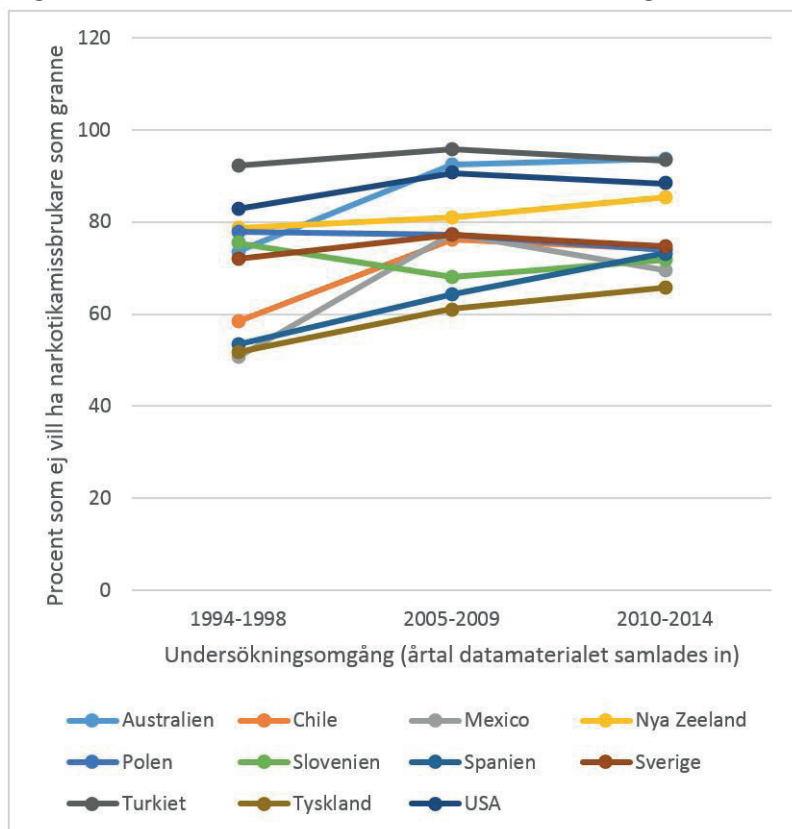
Figur 5. Vill ej ha alkoholist som granne

Förklaring: Data från WVS. Ett urval av OECD-länder som varit med i samtliga tre senaste undersökningsomgångar. Vikter för att kompensera för bortfall har använts i skattningarna av andelarna.

Figur 5 visar att trenden inte är lika tydlig vad gäller negativa attityder till alkoholmissbrukare. I en rad av länderna, som exempelvis Sverige, har andelen som inte vill ha alkoholmissbrukare som granne snarare ökat något sedan 1994/1998. Figuren nedan visar att en liknande trend finns vad gäller attityder till narkotikamissbrukare.

Figur 6 Andelen som ej vill ha narkotikamissbrukare som granne

Förklaring: Data från WVS. Ett urval av OECD-länder som varit med i samtliga tre senaste undersökningsomgångar. Vikter har använts i skattningarna av andelarna.

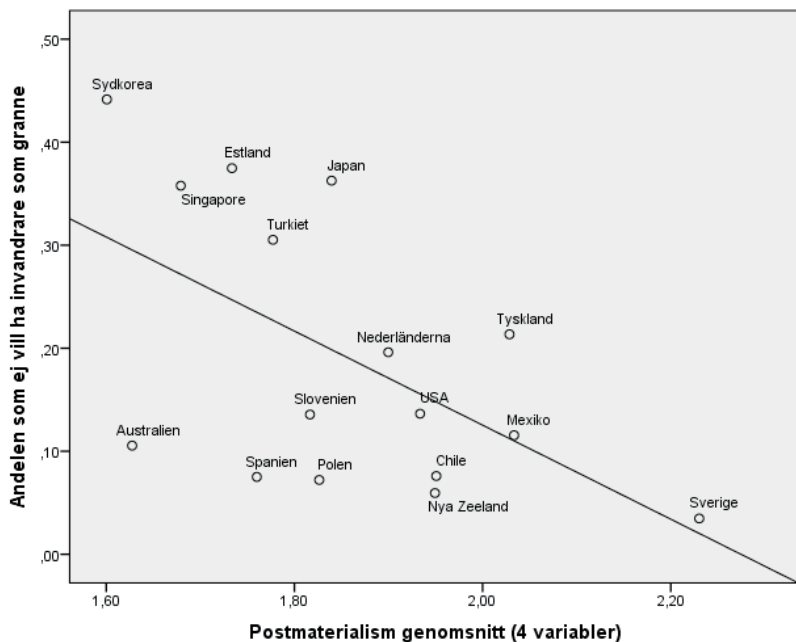
I figur 6 framgår att andelen som inte vill ha narkotikamissbrukare som granne har ökat från 1994/1998 i de flesta länderna. Denna ökning återfinns även bland dem som besvarat undersökningen i

Sverige. Frågan är om det går att förklara skillnader mellan länderna med grad av postmaterialism? I det nästkommande avsnittet ska vi närma oss ett svar på den frågan.

Betydelsen av postmateriella värderingar

Utifrån Inglehart och Welzels (2005) teorier om hur graden av postmaterialism i ett land påverkar synen på andra grupper går det att förvänta sig ett samband mellan graden av postmaterialism och tolerans gentemot andra grupper. Nedan redovisas data för OECD-länder som deltog i senaste omgången av WVS. Figur 7 visar också att de länder där en hög andel av invånarna uppger att de har postmateriella värderingar är det en lägre andel som uppger att de *inte* vill ha invandrare som grannar.

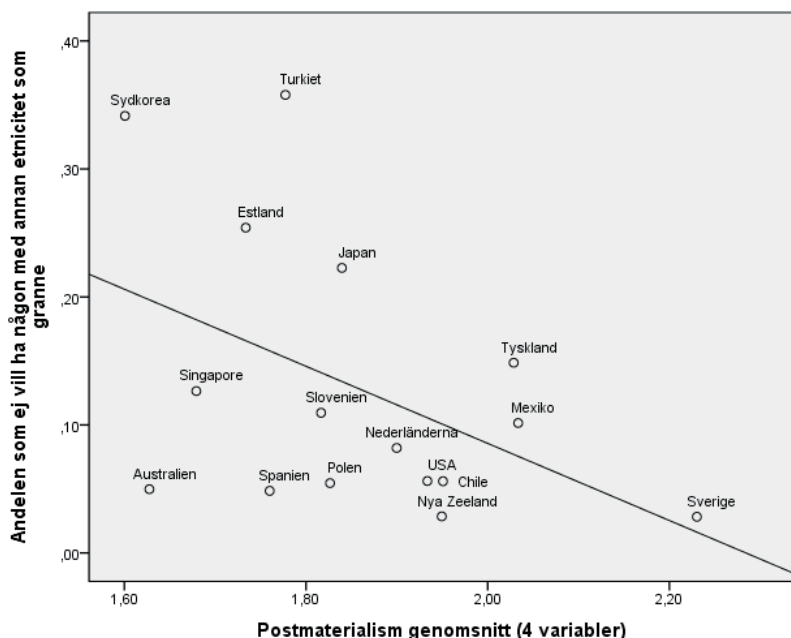
Figur 7. Postmaterialism och andelen som ej vill ha invandrare/gästarbetare som granne

Förklaring: Data från WVS (2010/2014). OECD-länder. $R^2=0,32$.

Ett liknande samband finns mellan andelen postmateriella värderingar och andelen som inte vill ha människor med en annan etnicitet än de själva som granne (se figur 8).

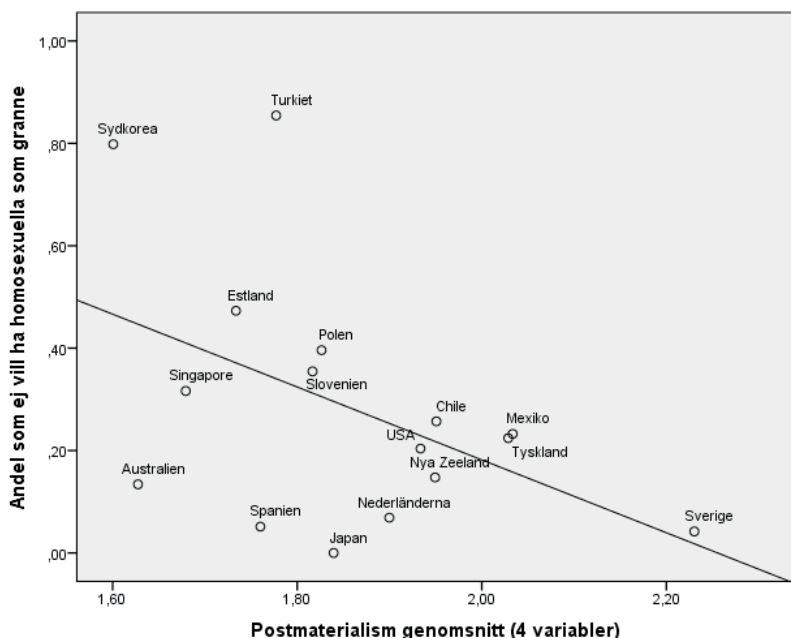
Figur 8. Postmaterialism och andelen som inte vill ha någon med annan etnicitet som granne

Förklaring: Data från WVS (2010/2014). OECD-länder. $R^2=0,21$.

Ju fler som har postmateriella värderingar i ett land desto färre uppger att de inte skulle vilja ha människor med en annan etnicitet än de själva som granne. Det verkar således finnas ett visst samband på ländernivå mellan grad av postmateriella värderingar i ett land och synen på personer med annan etnicitet och invandrade.

Figur 9. Postmaterialism och andelen som ej vill ha homosexuell som granne

Förklaring: Data från WVS (2010/2014). OECD-länder. $R^2=0,22$.

Sambanden till synen på missbrukare är dock svagare än synen på människor med annan bakgrund och homosexualitet.³ Detta tyder på att delvis andra faktorer kan förklara tolerans till missbrukare än de faktorer som förklarar synen på människor med annan bakgrund. Förklaringar som förts fram är synen på utsatta grupper som om de

3 Av utrymmesskäl redovisas inte dessa samband. Sambandet med graden av postmateriella värderingar och ej vilja ha narkotikamissbrukare som granne är Pearsons $r=-0,21$, samt Pearsons $r=-0,14$ för sambandet mellan graden av postmateriella värderingar och ej vilja ha alkoholmissbrukare som granne. Inget av sambanden är statistiskt signifikant.

själva förorsakat sin utsatthet (Larsen, 2013). Samt att tolerans mot dessa grupper skulle kunna uppfattas som ett hot mot ordningen i samhället (Svedin, 2015; Johansson, 2008). Historiska studier har visat på att tolerans mot missbruk har minskat i tider av genomgripande sociala förändringar som i Sverige under moderniseringen under 1900-talets början (Johansson, 2008, s. 345–346).

Gruppfaktorers betydelse

En annan typ av förklaring till tolerans har förts fram av Blumer (1958). Förklaringen består i att negativa attityder mellan olika grupper beror på den ställning som olika grupper i samhället har gentemot varandra och att attityder mellan grupper kan förklaras utifrån tillhörighet till olika grupper snarare än skillnader i individuella egenskaper. Enligt Blumer uppstår negativa attityder till andra grupper utifrån ett antal faktorer som relaterar både till den egna gruppens egenskaper och uppfattade egenskaper hos den andra gruppen. Blumer (1958, s. 4) menar att negativa känslor kan uppstå om:

1. den egna gruppen uppfattas som överlägsen den andra gruppen,
2. det finns en uppfattning om att den andra gruppen är underlägsen eller annorlunda jämfört med den egna gruppen,
3. det finns ett uppfattat ägarskap hos den egna gruppen till olika fördelar eller privilegier,
4. det finns en uppfattning att den andra gruppen hyser avsikter att förändra den egna gruppens rättigheter eller privilegier till det sämre.

Den fjärde faktorn kan sägas bestå av synen på den andra gruppen som ett hot. Hotet kan bestå i en uppfattad kamp mellan olika grupper om de begränsade resurser som samhällen förfogar över. Om en grupp uppfattar att den andra gruppen utgör ett potentiellt hot mot den egna gruppens status kan detta bidra till ökade konflikter mellan olika grupper och därmed även till mer negativa attityder mellan olika grupper (jfr. Hjerm & Nagayoshi, 2011; Weldon, 2006; Putnam, 2007). För att Blumers grupporienterade perspektiv på attityder mellan grupper ska vara möjligt behöver ett antal olika villkor uppfyllas (Hjerm, 2007). Ett villkor är att grupperna bör vara distinkta mellan varandra och därmed ha tydliga gränser. Ju svårare det är att röra sig från en grupp till en annan grupp, desto mer troligt blir det att konflikter ska uppstå mellan grupper. För det andra har det påpekats att det är nödvändigt att det finns synliga skillnader mellan grupperna och att olika grupper därför går att synligt identifiera. För det tredje kan kontexten, det historiska, politiska och geografiska sammanhanget, vara av betydelse för i vilken utsträckning som konflikter mellan olika grupper uppstår. Tidigare studier har bland annat pekat på betydelsen av den ekonomiska utvecklingen i ett land (Hjerm, 2007). Om den ekonomiska utvecklingen i ett land är svag är de ekonomiska resurserna som ett land förfogar över färre, och kampen om dessa resurser kan därför uppfattas som starkare och mer av ett nollsummespel. Ytterligare skulle ett lands politiska kontext både kunna fungera som dämpande av konflikter mellan olika grupper och som förstärkande av konflikter mellan olika grupper (Hjerm, 2007). Ett exempel på det sistnämnda skulle kunna vara hur politiska partier i sin retorik och politik utmålar stora skillnader mellan olika grupper.

Tidigare studier har försökt att pröva i vilken utsträckning som Blumers olika antaganden om orsaksförhållanden stämmer. I en studie har Hjerm (2007) undersökt i vilken utsträckning som negativa attityder till invandring förändras med storleken på den utrikes födda befolkningen i ett land. Resultaten visar på att storleken på andelen invandrare i befolkningen inte hade något direkt samband med attityder till invandrare. Andra studier pekar på att faktorer som i vilken utsträckning institutioner uppfattas som rättvisa och fungerande också har betydelse för tolerans (Kirchner, Freitag & Rapp, 2011).

Synen på invandring inom EU

Många av de klassiska teorierna om hur tolerans respektive fördomar och agg mellan olika grupper uppstår har ett amerikanskt ursprung. Dessa studier baserar sig i stor utsträckning på studier av skillnader mellan afroamerikaner och framför allt den vita befolkningen i USA (Uslaner, 2012). Även om vetenskapliga teorier ofta har en generaliserande ambition, det vill säga att kunna förklara ett fenomen generellt och oberoende av det specifika sammanhanget, är det viktigt att stanna upp och notera de olika utgångspunkter som studier av USA och länder i Europa ofta har. USA har i stor utsträckning kommit att identifiera sig som en invandrarnation (jfr Trägårdh, et. al, 2013). I Västeuropa utgörs minoriteter till stor del, men inte uteslutande, av invandrad befolkning från forna kolonier, av arbetskraftsinvandring eller på senare tid av flyktinginvandring. Sammansättningen av olika invandrargrupper kan även skilja sig kraftigt åt mellan olika länder, det vill säga i vilken utsträckning gruppen består exempelvis av hög-

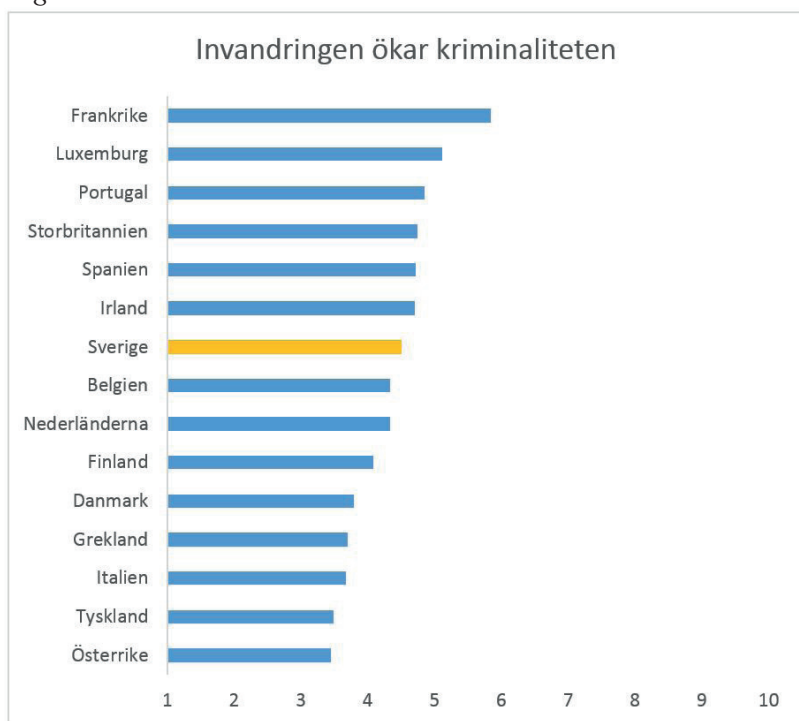
utbildad arbetskraft, eller om det rör sig om flyktinginvandring från länder med obefintliga eller starkt bristfälliga utbildningssystem. I Öst- och Centraleuropa, det vill säga de forna kommunistländerna, har den typ av invandring som skett till Västeuropa varit mer begränsad. Minoriteterna består ofta av andra grupper som har en längre historia i landet. Det kan röra sig om romer eller andra nationaliteter som utgör en mer eller mindre begränsad del av befolkningen (till exempel ungersktalande i Rumänien eller rysktalande i Lettland). Det kan även förekomma stora skillnader mellan länderna utifrån i vilken utsträckning dessa minoriteter faktiskt är synliga. För att göra länderna något mer jämförbara redovisas därför enbart data för de 15 länder som var medlemmar i EU år 1995.

Invandring har kommit att bli en fråga som har hamnat högt upp på den politiska dagordningen under de senaste åren. I European Values Study (EVS) femte omgång, som genomfördes under perioden 2008/2010, det vill säga innan den stora flyktingkrisen till följd av bland annat kriget i Syrien, ställdes ett antal frågor om synen på invandring. Frågorna i EVS utgår till stor del från Blumers syn på vad som skapar konflikter mellan olika grupper i ett samhälle. Det vill säga synen på andra grupper av invandrare som ett hot utifrån; att den andra gruppen är underlägsen eller annorlunda jämfört med den egna gruppen, och att den andra gruppen hyser avsikter att förändra den egna gruppens rättigheter eller privilegier till det sämre. En faktoranalys visar på att de frågor som redovisas nedan tillhör en sammanhängande dimension.

En fråga som ställs i undersökningen rör synen på invandrare som annorlunda gentemot den egna befolkningen genom att de är mer brottsbenägna och därför skulle bidra till att öka kriminaliteten i

landet. Frågan har en svarsskala som går från 1–10, där 1 betyder att den svarande helt och hållet håller med om påståendet att invandrare ökar kriminaliteten i landet och där 10 betyder att den svarande tar avstånd från påståendet att invandrare ökar kriminaliteten i landet. Det betyder att ju högre genomsnittspoäng som ett land har desto mer tar befolkningen avstånd från påståendet.

Figur 10 Invandrare bidrar till att öka kriminaliteten i landet eller inte

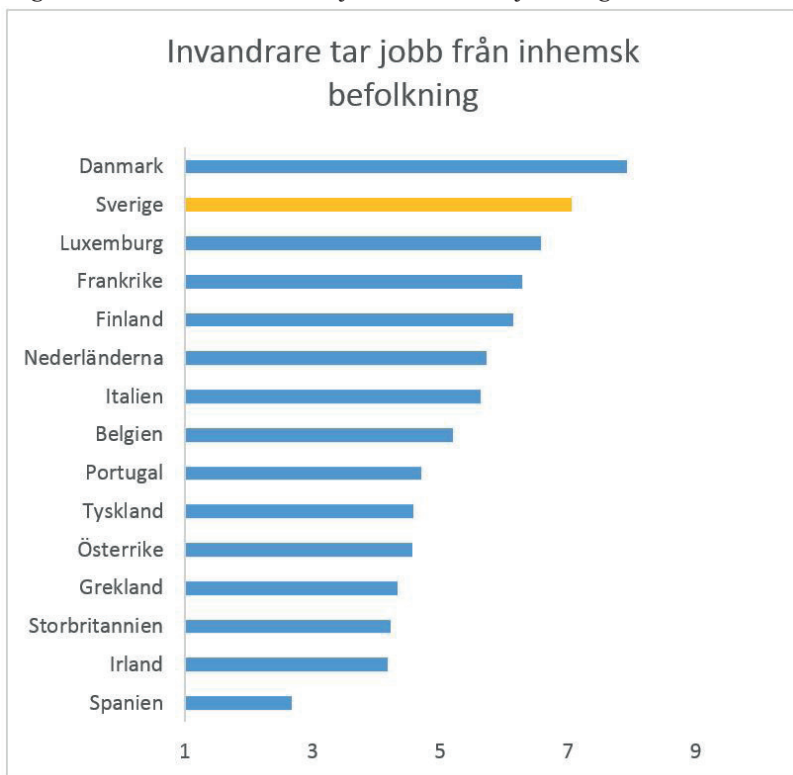

Förklaring: Källa EVS 2008/2010. Svarsskala 1=invandringen bidrar till att öka kriminaliteten, 10=invandringen bidrar inte till att öka kriminaliteten.

Som framgår i figur 10 finns det en viss variation mellan länderna. Sveriges befolkning placerar sig någonstans i mitten bland länderna vad gäller synen på kopplingen mellan invandring och kriminalitet. Dock ligger medelvärde under 5 vilket tyder på att svarande i Sverige i större utsträckning håller med påståendet om att invandring ökar kriminaliteten i landet.

Ytterligare en fråga rörde i vilken utsträckning invandrare utgör ett hot för den inhemska befolkningen på arbetsmarknaden eller inte genom att de tar arbeten från den inhemska befolkningen.

Figur 11. Invandrare tar jobb från inhemsk befolkning eller inte

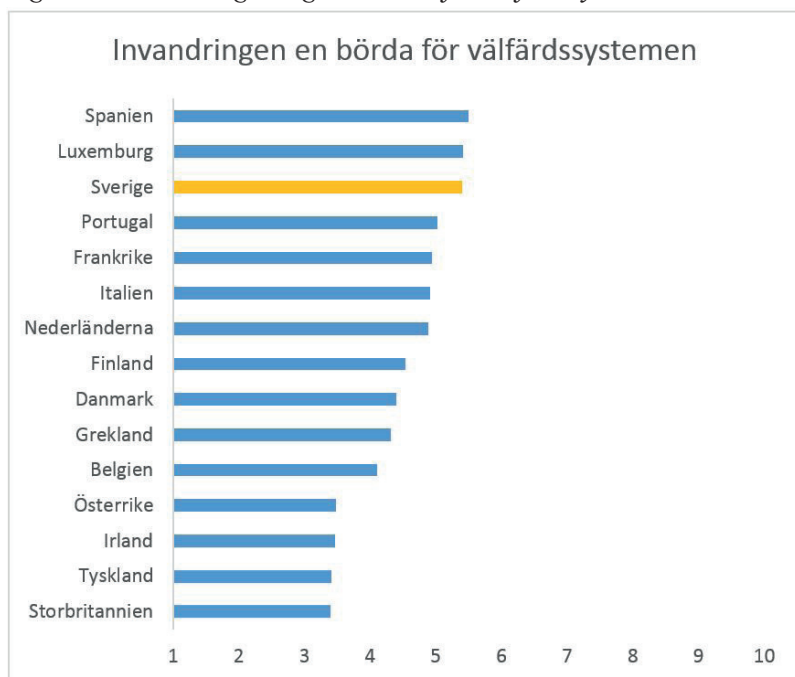
Förklaring: Källa EVS 2008/2010. Svarsskala 1=invandrare tar jobb från landets befolkning, 10=invandrare tar inte jobb från landets befolkning.

Resultaten presenteras i figur 11. Här framgår att de svarande i Sverige och Danmark avviker något gentemot övriga svarande genom att i större utsträckning än övriga anse att invandrare inte utgör ett hot mot deras arbeten. Detta i kontrast till befolkningen i Spanien där en betydligt större andel uppfattar att invandrare tar deras jobb.

Här kan det vara värt att reflektera över att Spanien har haft invandring från länder i Latinamerika och därmed i stor utsträckning tagit emot spansktalande invandrare som möjligen på ett annat sätt än vad som gällt för invandrare till Danmark och Sverige har kunnat gå direkt in på arbetsmarknaden.

Ytterligare två frågor som rör synen på invandrare gäller huruvida invandrare är en börda för det egna landets välfärdssystem eller inte, samt om invandrare kommer att bli ett hot mot samhället eller inte.

Figur 12. Invandringen utgör en börda för välfärdssystemen eller inte

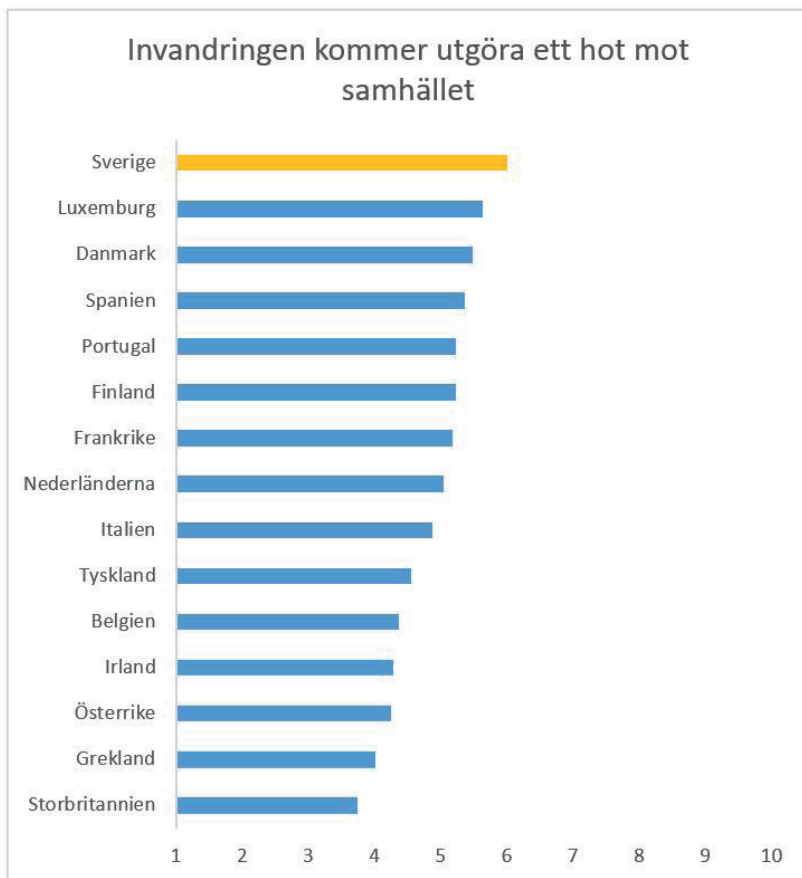

Förklaring: Källa EVS 2008/2010. Svarsskala 1=invandringen utgör en börda för välfärdssystemen, 10=invandringen utgör inte en börda för välfärdssystemen.

Figur 12 visar att de svarande i Sverige i lägre utsträckning än de flesta andra länders invånare anser att invandrarna utgör en börda för välfärdssystemen. Medelvärdet ligger strax över fem vilket indikerar ett slags neutral mittenposition. Bland de länder där flest håller med om att invandringen utgör ett hot mot välfärdssystemen återfinns Storbritannien och Tyskland.

Vad gäller om invandringen anses komma att utgöra ett hot mot samhället eller inte fördelar sig länderna på ett tämligen likartat sätt.

Figur 13. Invandringen kommer utgöra ett hot mot samhället eller inte

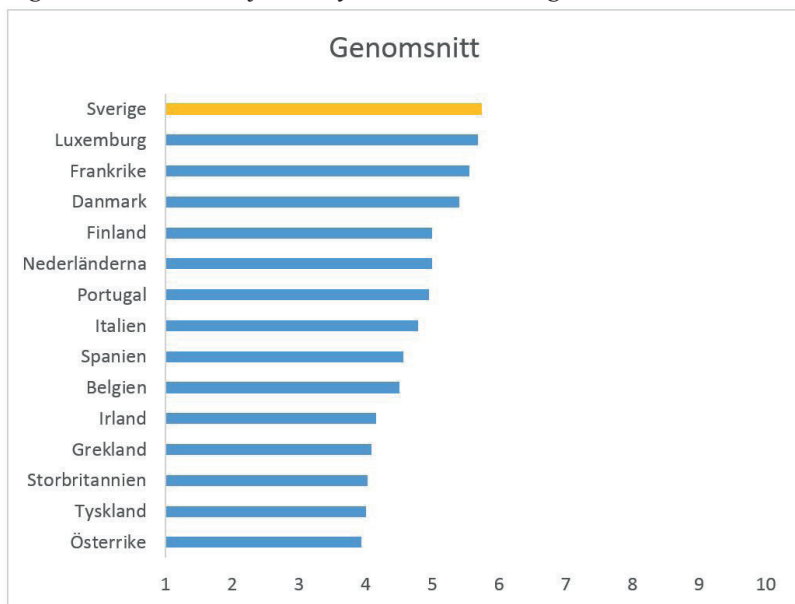

Förklaring: Källa EVS 2008/2010. Svarsskala 1=invandringen kommer att utgöra ett hot mot samhället, 10=invandringen kommer inte utgöra ett hot mot samhället.

I Figur 13 går det att konstatera att attityderna är mer tydligt negativa i Storbritannien än i Sverige. I Storbritannien ligger medelvärdet under 4 vilket indikerar att en större andel håller med om att invandringen utgör ett hot mot samhället än gruppen som menar att invandringen inte är ett hot mot samhället. Det är värt att notera att dessa data samlades in många år innan folkomröstningen om utträde ur EU (Brexit). I Larsens (2013) studie av hur medierna framställer olika grupper visade han på att mediebilderna var mer tydligt negativ gentemot invandrare i Storbritannien än i Danmark och Sverige.

Hur ser den generella bilden ut? Figur 14 nedan bygger på de sammanlagda medelvärdena för frågorna som rör invandring. Sammantaget visar figuren på att det finns en relativt stor variationsbredd mellan EU-länderna i synen på invandrare i samhället. De svarande i Sverige, i likhet med flera tidigare studier (se t.ex. Hjerm, 2007), tillhörde generellt sett gruppen med de minst negativa attityderna till invandrare och invandring.

Figur 14. Genomsnitt för attityder till invandring

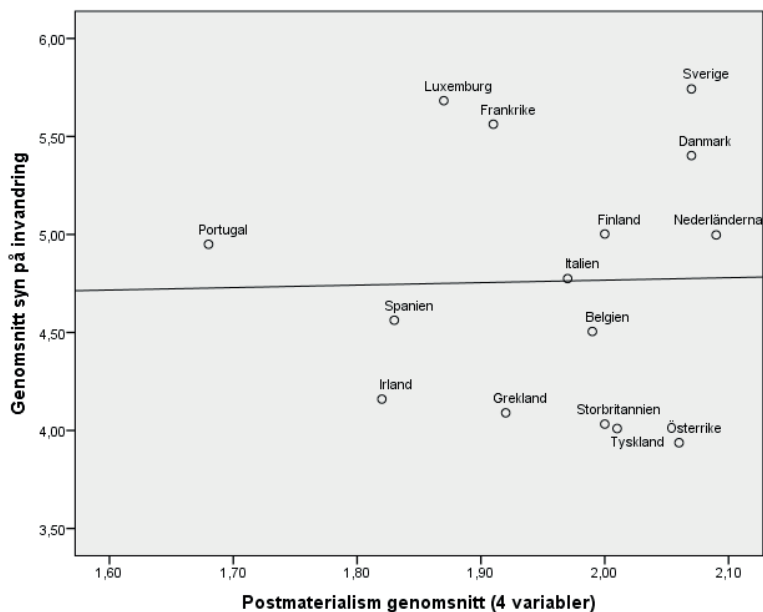
Förklaring: Källa EVS 2008/2010. Svarsskala 1=håller belt och hållet med, 10=tar belt och hållet avstånd från påståendet. Värdena bygger på de totala medelvärdena för påståendena "invandrare tar jobb från den inhemska befolkningen", "invandrare ökar kriminaliteten", "invandrare är en börda för välfärdssystemen", "invandrare kan bli ett hot mot samhället".

Förklaringarna till variationsbredden mellan länderna är komplex. Det är också viktigt att komma ihåg att attityderna inte nödvändigtvis korrelerar med antalet invandrare i befolkningen (Hjerm, 2007). Det vill säga att länderna med den största andelen invandrade inte nödvändigtvis har de mest negativa befolkningarna och vice versa. Det betyder således även att dessa frågor antagligen besvaras i varierande grad utifrån faktiska erfarenheter respektive mer vaga föreställningar

om denna grupp. Dessa frågor ställdes dock flera år innan den stora ökningen av antalet asylsökande till Europa som har medfört ett stort medialt och politiskt fokus kring dessa frågor. Det har antagligen bidragit till ett större engagemang hos befolkningarna i dessa frågor.

Tidigare studier av variationen i toleransen mellan länder i Europa har bland annat även fokuserat på skillnader i grad av postmaterialism (Kirchner, Freitag & Rapp, 2011). Figur 15 nedan visar på att det bland dessa 15 EU-länder inte finns något tydligt samband mellan grad av postmateriella värderingar i befolkningen och synen på invandring och invandrare i befolkningen.

Figur 15. Postmateriella värderingar och syn på invandring

Förklaring: Källa EVS 2008/2010. Samma data som i figur 13 användes för syn på invandring. $R^2=0,00$.

Figur 15 visar att det exempelvis inte går att förklara attityderna i Storbritannien, Tyskland och Österrike enbart med grad av postmateriella värderingar i befolkningen eftersom dessa länder har förhållandevis höga värden på postmateriella värderingar men över lag mer negativa attityder till invandring än till exempel Finland som har liknande eller lägre nivåer av postmateriella värderingar. Liknande gäller Frankrike och Luxemburg som har relativt positiv syn på invandrare och invandring men en relativt sett lägre grad av postmateriella värderingar. Det behövs således mer djupgående analyser som tar i beaktande både individuella och nationella faktorer för att kunna förklara snarare än att enbart beskriva skillnaderna mellan länderna.

Avslutning

Detta kapitel har beskrivit variationer i tolerans gentemot olika grupper i ett urval av OECD-länder. I ett första steg redovisades förändringar över tid gällande synen på olika grupper utifrån data från World Values Survey (WVS) över perioden 1994–2014. De grupper som inkluderades i studien var 1) människor med annan etnicitet, 2) invandrare 3) homosexuella samt 4) missbrukare. I ett andra steg redovisades även synen på invandring inom EU-länderna genom att använda data från surveyundersökningen European Values Study (EVS) från 2008/2010. Det är viktigt att poängtera att data inte är dagsfärska och att förändringar kan ha skett under den period som förflutit. Dock förändras ländernas inbördes positioner, det vill säga om ett lands befolkning är relativt mycket respektive lite tolerant jämfört med andra länder, ofta långsamt över tid (jfr. Inglehart & Welzel, 2005).

Med tolerans avsågs i det här kapitlet främst en villighet att tolerera eller acceptera personer eller vissa grupper samt deras grundläggande värderingar och beteenden (Kirchner, Freitag & Rapp, 2011).

Resultaten från WVS visar att Sverige tillsammans med exempelvis Spanien är länder där medborgarna generellt sett gav uttryck för de mest toleranta attityderna mot olika grupper. I vissa länder, särskilt Turkiet, visar resultaten emellertid att medborgarna ger uttryck för minst toleranta attityder.

Resultaten av analyserna visar också att det inte finns någon övergripande trend när det gäller hur attityderna till olika grupper har utvecklats över tid. Snarare visar resultaten på variation mellan länderna och beroende på vilken grupp som studeras. Medan toleransen mot missbrukare är låg men tämligen stabil i många länder är toleransen mot exempelvis invandrare och personer med en annan etnicitet något högre men varierar över tid och mellan länder. I länder som exempelvis Sverige, Spanien och Nya Zeeland är toleransen mot personer med en annan etnicitet hög och tämligen stabil över tid. Beträffande gruppen invandrare märks mer variation mellan länderna både i nivåer och sett över tid. Ett land som utmärker sig är Tyskland där invånarna över tid ger uttryck för en minskad tolerans mot invandrare och personer med annan etnicitet. Den tydligaste övergripande trenden över tid återfinns emellertid i synen på homosexuella där färre och färre i de undersökta länderna uppger att de inte vill ha homosexuella som granne.

Det här kapitlet har också presenterat resultat när det gäller synen på invandring i ett antal EU-länder, vilket har varit en synnerligen brännande och politisk fråga den senaste tiden. Resultaten från analyserna visar att det finns en variation inom ett urval av EU:s medlems-

länder vad gäller synen på invandrare. I likhet med tidigare studier uppvisar de svarande i Sverige i genomsnitt minst negativa attityder till invandring (se t.ex. Hjerm 2007; Kirchner, Freitag & Rapp, 2011). Tidigare studier har också betonat hur de nordiska länderna, inkluderat även svenska, ofta utgör ett undantag vad gäller förekomsten av vissa värderingar (Pettersson, 1988; Delhey & Newton, 2005). Precis som tidigare studier visat framstår synen på andra grupper såsom invandrare och människor med annan religion som mindre negativ i de data som redovisats i kapitlet för Sverige än i de flesta andra västländer (jfr. Delhey & Newton, 2005).

Slutligen har det här kapitlet också närmat sig ett svar på hur variationer mellan olika länder avseende tolerans mot olika grupper kan förstås. En teoretisk förklaring som uppmärksammats i det här kapitlet är betydelsen av modernisering och postmateriella värderingar i ett land. Analyserna i detta kapitel visar att variationen mellan länder delvis hänger samman med graden av postmateriella prioriteringar i befolkningen (Inglehart & Welzel, 2005). Ur detta perspektiv skulle värderingarna till stor del vara en följd av de materiella levnadsvillkor som befolkningen vuxit upp under. Väststandsökningarna som undanröjt hotet om svält i Sverige skulle med Inglehart och Welsels perspektiv ha bidragit till mer toleranta attityder till andra grupper. Detta räcker dock inte som förklaring till variationen i synen på invandrare inom de EU-länder som studerades i kapitlet.

Det är viktigt att betona att för att förklara varför toleransen gentemot olika grupper varierar mellan länder krävs det mer omfattande analyser än vad som varit syftet med detta kapitel. Analyserna i det här kapitlet har exempelvis visat att graden av postmateriella värderingar inte kan förklara skillnaderna i tolerans mot personer

med missbruksproblematik, en grupp som medborgare i många OECD-länder hyser en särskilt negativ inställning till. En alternativ förklaring till varför människor ger uttryck för en låg tolerans mot dessa grupper kan finnas i vad som brukar beskrivas som synen på de utsatta (Larsen, 2013; Svedin, 2015). Då anses dessa grupper själva har förorsakat sin svaga ställning genom vad som uppfattas som ett omoraliskt och inte skötsamt leverne. Även i Sverige har skötsamhet i form av avhållsamhet från missbruk länge varit ett eftersträvarsvärt ideal och missbrukare har historiskt också ansetts utgöra ett visst hot mot ordningen i samhället (Ambjörnsson, 1993; Johansson, 2008; Svedin, 2015).

Frågan är också i vilken utsträckning en övergripande bild av andra grupper som skötsamma eller inte präglar synen på hur de tolereras eller inte i det svenska samhället. Som Larsen (2013) har pekat på har rapporteringen kring unga män med utländsk bakgrund som kriminella ökat även i Danmark och Sverige. Detta även om medierna i stor utsträckning, till skillnad från exempelvis den brittiska pressen, lyfter fram positiva exempel. Tidigare studier har visat på att om och hur frågor uppmärksammas i den politiska och mediala debatten kan bidra till förskjutningar i attityderna hos befolkningen (se t.ex. Helbling, Reeskens & Stolle, 2015). Mot bakgrund av det stora fokus som varit på migration i den politiska och mediala debatten är det ytterst relevant att fortsätta följa utvecklingen inte minst i de europeiska länderna vad gäller synen på invandring och även på andra grupper.

Referenser

Allport, G. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.

Ambjörnsson, R. (1993). Den skötsamme arbetaren or The conscientious worker. *Libraries & Culture*, 28(1), 4–12.

Blumer, H. (1958). Race Prejudice as a Sense of Group Position. *Pacific Sociological Review*, (1)3–7.

Delhey, J., & Newton, K. (2005). Predicting Cross-national Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism? *European Sociological Review*, 21(4), 311–327.

European Values Study Longitudinal dataset, doi:10.4232/1.12253.

Haidt, J. (2016). When and Why Nationalism Beats Globalism. *American Prospect*, 10 juni.

Halman, L., Sieben, I., & van Zundert, M. (2012). *Atlas of European Values*. Leiden: Brill.

Helbling, M., Reeskens, T., & Stolle, D. (2015). Political Mobilisation, Ethnic Diversity and Social Cohesion: The Conditional Effect of Political Parties. *Political Studies*, 63(1), 101–122.

Hjerm, M. (2007). Do Numbers Really Count? Group Threat Theory Revisited. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(8), 1253–1275.

Hjerm, M., & Nagayoshi, K. (2011). The Composition of the Minority Population as a Threat: Can Real Economic and Cultural Threats Explain Xenophobia? *International Sociology*, 26(6), 815–843.

Huntington, S. P. (1993). If Not Civilizations, What? Paradigms of the Post-cold War World. *Foreign affairs*, 186–194.

Inglehart, R. (1998). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R., & Norris, P. (2003). The True Clash of Civilizations. *Foreign policy*, 63–70.

Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.

Johansson, L. (2008). *Saten, supen och systemet*. Höör: Brutus Östlings Bokförlag.

Katz, M.B. (1990). *The Undeserving Poor: From the War on Poverty to the War on Welfare*. Pantheon Books.

Kirchner, A., Freitag, M., & Rapp, C. (2011). Crafting Tolerance: The Role of Political Institutions in a Comparative Perspective. *European Political Science Review*, 3(02), 201–227.

Larsen, C. A. (2013). *The Rise and Fall of Social Cohesion: The Construction and De-construction of Social Trust in the US, UK, Sweden and Denmark*. Oxford: Oxford University Press.

Pettersson, T. (1988). *Bakom dubbla lås: en studie av små och långsamma värderingsförändringar*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.

Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup Contact Theory. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 65–85.

Pettigrew, T. F., Tropp, L. R., Wagner, U., & Christ, O. (2011). Recent Advances in Intergroup Contact Theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(3), 271–280.

Putnam, R. D. (2007). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century the 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian political studies*, 30(2), 137–174.

Sniderman, P. M., Tetlock, P. E., Glaser, J. M., Green, D. P., & Hout, M. (1989). Principled Tolerance and the American Mass Public. *British Journal of Political Science*, 19(01), 25–45.

Stjernquist, N. (1996). *Tvåkammartiden: Sveriges riksdag 1867–1970*. Stockholm: Sveriges riksdag.

Svedin, G. (2015). "En ohyra på samhällskroppen": Kriminalitet, kontroll och modernisering i Sverige och Sundsvallsdistriktet under 1800- och det tidiga 1900-talet. Höör: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Trägårdh, L., Wallman Lundåsen, S., Wollebæk, D., & Svedberg, L. (2013). Den svala svenska tilliten: Förutsättningar och utmaningar. Stockholm: SNS förlag.

Uslaner, E. (2012). *Segregation and Mistrust*. New York: Cambridge University Press.

Weldon, S. A. (2006). The Institutional Context of Tolerance for Ethnic Minorities: A Comparative, Multilevel Analysis of Western Europe. *American Journal of Political Science*, 50(2), 331–349.

World Values Survey 1981–2014 LONGITUDINAL AGGREGATE v.20150418. World Values Survey Association (www.worldvaluessurvey.org). Aggregate File Producer: JDSystems, Madrid SPAIN.

FORUM FÖR LEVANDE HISTORIA gör både större attitydundersökningar som baseras på enkätstudier och fördjupande undersökningar med hjälp av bland annat intervjuer.

Tillsammans ger de kunskap om (in)toleransens utbredning och orsaker, och fördjupad förståelse för ungdomars föreställningar, normer och attityder.

Det här är ett kapitel ur en kommande antologi där ungdomars tolerans står i fokus.